

*Leanarda Kharytonchyk**

Inwentarze ruchomości Konstantego Jelskiego generał majora byłych wojsk litewskich zmarłego w 1799 roku

The probate inventories of Konstanty Jelski, general major
of the former Lithuanian army (d. 1799)

Abstrakt: Celem tekstu jest prezentacja inwentarzy ruchomości spisanych po śmierci Konstantego Jelskiego, ukazujących „świat rzeczy” przedstawiciela średniozamożnej szlachty litewskiej. Na podstawie tych źródeł odtworzono elementy jego codzienności, standardu życia, gustów i zainteresowań. W aneksie przygotowano edycję omawianych spisów inwentarzowych.

Słowa kluczowe: inwentarze, ruchomości, Grodzieńszczyzna, Wielkie Księstwo Litewskie, średnia szlachta

Abstract: The paper presents the probate inventories of movable property compiled after the death of Konstanty Jelski, revealing the “world of things” of a member of the moderately wealthy Lithuanian nobility. Based on these sources, elements of his daily life, living standards, tastes, and interests were reconstructed. The appendix contains an edition of the inventory registers.

Key words: inventories, movable property, Grodno region, Grand Duchy of Lithuania, middle nobility

* mgr Leanarda Kharytonchyk, Szkoła Doktorska Anthropos Instytutów Polskiej Akademii Nauk
l.kharytonchyk@iaepan.edu.pl; <https://orcid.org/0009-0002-7161-2664>

Celem pracy jest omówienie zawartości inwentarzy pośmiertnych Konstantego Jelskiego, generał-majora wojsk litewskich. Prezentowane źródła nie pozwalają na przeprowadzenie pełnej analizy zgodnej z koncepcją „miniaturbiographie”, jednak dają pewien wgląd w wybrane aspekty kultury materialnej lokalnej elity szlacheckiej.

W XVIII w. dzięki licznym koligacjom z takimi rodzinami jak Sapiehowie, Prozorowie i Łazowie, Jelscy h. Pełesz znacznie powiększyli swoje dobra, a ich pozycja społeczna przybrała na znaczeniu. Konstanty urodził się jako syn starosty pińskiego Władysława Jelskiego i Heleny Brzostowskiej. W trakcie swojej kariery pełnił urzędy podstolego (1781–1786), a później stolnika starodubowskiego (1787)¹. W 1780 r. obrano go deputatem Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego². Wiadomo także, że był chorążym w oddziale petyhorców (1782 r.) i szambelanem na dworze Stanisława Augusta³. Jako poseł starodubowski brał udział w drugiej kadencji Sejmu Czteroletniego⁴. Nie jest pewne, czy uczestniczył w wojnie polsko-rosyjskiej 1792 r.⁵ Wiadomo natomiast, że w 1794 r. Konstanty, wraz z braćmi Franciszkiem i Stanisławem, wziął udział w powstaniu kościuszkowskim⁶. Komisja Porządkowa Grodzieńska powierzyła mu funkcję komendanta powiatowej siły zbrojnej, a następnie Tadeusz Kościuszko mianował go generał-majorem ziemiańskim powiatu grodzieńskiego. Jelski koncentrował się przede wszystkim na działalności organizacyjnej i udało mu się zebrać na pomoc gen. Andrzejowi Karwowskiemu 1200 ochotników ze szlachty. Jego czynny udział w powstaniu dobiegł końca 1 listopada 1794 r., kiedy pod Piątkami wzięto go do pruskiej niewoli wraz z oddziałem Pawła Grabowskiego⁷. Po upadku powstania był poszukiwany przez władze rosyjskie, lecz nie został uwięziony. Pięć lat później, 21 października 1799 r., Konstanty Jelski zmarł bezpotomnie w Siennej, gdzie został pochowany. Niestety, źródła i literatura nie podają jednoznacznie, którą z miejscowości o nazwie Sienna należy uznać za miejsce jego śmierci. Prawdopodobnie chodzi o dobra w powiecie nowogródzkim, nad rzeką Wołownią, które wówczas należały do rodziny Obuchowiczów. Fakt, że Adam Obuchowicz był jednym ze świadków przy spisaniu inwentarza w Siennej, dodatkowo potwierdza to przypuszczenie.

W ostatnich latach życia sprawy majątkowe Konstantego Jelskiego nie układały się pomyślnie. Jego ojciec posiadał dobra w zachodniej części Wielkiego Księstwa Litewskiego, głównie w powiecie grodzieńskim, obejmujące Hliniszczę, Golnie oraz Kordziki⁸. Po podziale majątku między trzech synów i córkę (Franciszka, Stanisława, Konstantego i Kajetanę) stan posiadania Jelskich uległ dalszemu rozdrobnieniu. Konstantemu przypadły Golnie i Hliniszczę, wraz z którymi odziedziczył też znaczne zadłużenie⁹. W efekcie trudnej sytuacji finansowej

¹ Urzędnicy. 2003, s. 321.

² Rostworowski E. 1964–1965, s. 154–155.

³ Urzędnicy. 2003, s. 292, 321.

⁴ Rostworowski E. 1964–1965, s. 154.

⁵ W pracy Adama Wolańskiego niewymieniony z imienia Jelski wzmiankowany jest dwukrotnie, lecz najprawdopodobniej chodzi o brata Konstantego, Stanisława; Wolański A. 1924.

⁶ Boniecki A. 1906, s. 3.

⁷ Chłudowiecki L. 1894, s. 111.

⁸ AGAD, APiJ, sygn. 49.

⁹ Zgodnie z informacjami w dokumentach dotyczących podziału długów władysławostwa Jelskich między ich synów (AGAD, APiJ, sygn. 49), Franciszkowi Jelskiemu przypadło do spłaty ponad 190 tysięcy złotych, a Konstantynowi — ponad 130 tysięcy złotych.

część jego majątku przeszła w ręce wierzycieli. Dopiero w 1804 r. Kajetana z Jelskich Oskierczyna wykupiła Golnie od wierzycieli¹⁰.

Informacji na temat ruchomości Konstantego Jelskiego po jego śmierci dostarczają pośmiertne spisy, które stanowią podstawę źródłową niniejszej pracy. Pierwszy nosi tytuł „Regestr ruchomości wszelkiej po śmierci JW. Konstantego Jelskiego generał-majora byłych wojsk Litewskich pozostałej w Golniach”, a drugi — „Rejestr Garderoby śp. Konstantego Jelskiego w dobrach Siennej sporządzony w roku 1799 miesiąca Oktobra Dwudziestego wtórego dnia po śmierci”. Pierwszy z nich jest obszerniejszy, nie zawiera jednak informacji na temat daty sporządzenia, natomiast inwentarz z Siennej obejmuje jedynie rejestr garderoby oraz skromny wykaz ruchomości.

Oba dokumenty posiadają wszystkie niezbędne cechy formalne, zawierają podpisy świadków, choć w przypadku wykazu z Golni tę rolę pełnił jedynie brat zmarłego — Franciszek. Sam inwentarz sporządzony został ponadto na arkuszach papieru opatrzonych stemplami opłaty skarbowej. Konstrukcja spisu, a także kolejność przedmiotów odnotowanych w inwentarzu z Golni, prezentuje się wszak dość chaotycznie. O kolejności przedmiotów, jak się wydaje, nie decydowała ich wartość. Najprawdopodobniej inwentarz został sporządzony w miarę poruszania się autora spisu po dworze. Pod tym względem inwentarz z Siennej, który powstał tuż po śmierci Jelskiego, jest bardziej uporządkowany. Rzeczy w rejestrze umieszczono według pewnych zasad: najpierw ubrania wierzchnie, później spis bielizny, a następnie zastawa stołowa. Osobno wymienione są „rzeczy na nieboszczyka włożone i niepowrócone”, co oznacza, że został w nich pochowany. Inwentarz nie obejmuje rzeczy niezbędnych w gospodarstwie, a obecność niektórych przedmiotów sugeruje, że właściciel spisanych mobiliów zmarł w trakcie podróży lub pobytu w Siennej.

W drogę Konstanty Jelski wyruszył mając rzeczy od święta i na co dzień. Do tych drugich można zaliczyć trzy żupany: dwa białe dymowe i jeden stary w paski błękitne i czarne, a także starą kolorową taratatkę z błękitną podszewką¹¹. Strojów od święta, niezbędnych w czasie wizyt towarzyskich też było trzy: „mundur guberski”, który składał się z atlasowego żupana i sukienego kontusza z gwiazdą¹², mundur powiatu grodzieńskiego — atlasowy żupan z kontuszem sukiennym i gwiazdą srebrną oraz sukienna, podszyta gredyturą i galonowana taratka w granatowym kolorze z potrzebami złotymi i gwiazdą. Tzw. mundury wojewódzkie i orderowe były w omawianym okresie powszechnie noszone na terenach Rzeczypospolitej. Wprowadzenie mundurów w 1776 r. miało na celu przywrócenie świetności i obronę stroju narodowego oraz ograniczenie wydatków na kosztowne materiały, zgodnie z *lex sumptuaria*¹³. Takie mundury składały się z kontuszy i żupanów uszytych z tkanin krajowych w kolorach wybranych przez sejmiki¹⁴. Antoni Magier pisał, że „w skutku zaś kolory zachowano, lecz nie gatunek sukna. Nie mogło się w głowie rodaków pomieścić, aby jakowe fabryki w naszym kraju założyć można”¹⁵.

¹⁰ Zawadzki J. [b.r.].

¹¹ Odzież wierzchnia, przypominająca czamara i kapotę, krótka sukienna z bogatym szamerowaniem; Turnau I. 1967, s. 164.

¹² Na mocy dekretu Pawła I z dnia 12 grudnia 1796 r. „O nowym podziale państwa na prowincje” ustanowiono podział na gubernie i powiaty. Następnie, w związku z pojawieniem się nowych instytucji lokalnych, ustawą z 15 lutego 1797 r. wprowadzono system „guberskich cywilnych mundurów” o jednolitym kroju i kolorze kaftanów — ciemnozielone sukno, jednorzędowe, z wykładanym kołnierzem, bez kłap (Šepelev L. 1991, s. 26–35). Do rozróżnienia prowincji służył teraz tylko kołnierz i mankiety, które, jak specjalnie wyjaśniono, powinny być w kolorach pojawiających się w herbach. Takich kolorów było pięć: czerwony, biały, niebieski, jasnożółty i jasnozielony. Różniły się też guzikami (Šepelev L. 1991, s. 26–35). Niestety kolor mundurów guberskiego ani inne szczegóły nie są podane.

¹³ Dumanowski J. 2006, s. 194; por. Magier A. 1963, s. 131.

¹⁴ Możdżeń J. 2011, s. 17.

¹⁵ Magier A. 1963, s. 131.

Mundur powiatu grodzieńskiego, jak mundur wojewódzki z roku 1780, składał się z kontusza pąsowego z wyłogami zielonymi i żupana białego. Także odznaczeni ustanowionym w 1765 r. Orderem Świętego Stanisława nosili specjalny strój, który — podobnie jak mundur powiatu grodzieńskiego — składał się z jedwabnych spodni pąsowych i zwierzchniej sukni z białego sukna. Konstanty Jelski jako kawaler tego Orderu zapewne miał podobny zestaw.

Na podstawie wymienionej odzieży można jednoznacznie stwierdzić, że Konstanty przedkładał strój polski nad zachodni. Mundury wojewódzkie mogły się składać nie tylko z kontuszy i żupanów — elementów stroju narodowego — ale też z cudzoziemskiej odzieży, jak fraki, kamizelki i *culottes*, koniecznie jednak w odpowiednich kolorach, gdyż samo przybranie barw wojewódzkich było wyrazem przywiązania do wartości narodowych i lokalnych¹⁶. Tego typu ubrań nie odnotowano jednak w inwentarzu Jelskiego. Nie spisano również munduru orderowego, ale być może mógł za niego uchodzić mundur powiatu grodzieńskiego, gdyż szyto go z tkanin tego samego koloru co przynależny kawalerom Orderu Św. Stanisława.

Elementem stroju były też różnego rodzaju ozdoby i odznaki. Żupany Konstantego Jelskiego prawdopodobnie były zdobione guzikami, które pojawiają się w inwentarzu z Golni¹⁷. Były to guziki szklane karmazynowe i guziki roboty szmuklerskiej ze „złota cefkowego”¹⁸. Odnotowano też gwiazdy orderowe, które naszywano na odzież¹⁹. Jędrzej Kitowicz pisał, że „Pan orderowy do każdej sukni miał przyszytą gwiazdę i do płaszcza i do kierei, ledwo nie do szlafroka, aby go wszędzie i zawsze znać było, że jest orderowym”²⁰. W inwentarzu z Golni wymieniono dwie gwiazdy, natomiast w inwentarzu z Siennej wymienione są już cztery: trzy naszyte na mundury i taratkę oraz jedna umieszczona na wstążce orderowej, włożonej na nieboszczyka do trumny. Z opisu wynika, że „ostatnia odzież” również miała podkreślać pozycję społeczną zmarłego. Starano się bowiem, aby osoba zmarła, wystawiona dla pożegnania przed rodziną i uczestnikami ceremonii spoza kręgu rodziny, prezentowała się jak najlepiej²¹. Niezbędnym elementem stroju sarmackiego były również pasy kontuszowe. W rejestrze z Siennej pojawia się tylko jeden pas „Ślucki bogaty”²².

Niewielka część odzieży pozostała w majątku w Golniach. Były to m.in. rzeczy noszone przy gorszej, zimniejszej aurze: kiereja niedźwiadkowa powlekana suknem zielonym, rysie stare bez sukna, kurtka z orderem granatowa, czujka ratynowa oraz czapka z barana siwego. Jak się wydaje, Konstanty wyruszył w podróż wiosną lub latem i planował wrócić przed pierwszym mrozem, dlatego wszystkie rzeczy zimowe zostały w jego posiadłości w Golniach.

W połowie XVIII w. szlachta powoli odchodziła od ubioru polskiego²³. Choć Konstanty Jelski był raczej zwolennikiem tego stylu, w jego inwentarzach pośmiertnych wykazane są też nieliczne ubrania odpowiadające zachodnim wzorcom. W spisie z Golni wymieniony jest frak lokajski (jak wynika z określenia, sam Jelski owego fraku raczej nie nosił), a w inwentarzu z Siennej surdut sukienny — element ubioru, który pojawił się w Rzeczypospolitej w XVIII w.

W obu rejestrach obecna jest bielizna. Terminem tym w ówczesnych spisach mobilów określano nie tylko bieliznę osobistą, ale również bieliznę pościelową i stołową: ręczniki, nawleczone, prześcieradła, serwety i obrusy. Najwięcej bielizny osobistej wzmiankowano w inwentarzu z Siennej: dziesięć koszul (plus jedna z chustką na szyję „włożona na nieboszczyka”),

¹⁶ Ostrowski J. 2016, s. 247.

¹⁷ AGAD, APiJ, sygn. 135.

¹⁸ Cewka — rurka służąca do nawijania przędzy lub nici; Turnau I. 1999, s. 35.

¹⁹ Dumanowski J. 2006, s. 229.

²⁰ Kitowicz J. 1925, s. 140.

²¹ Drązkowska A. 2008, s. 230.

²² Manufaktura produkująca pasy kontuszowe została uruchomiona w 1746 r. Wkrótce przeniesiono ją do Ślucka, gdzie działała przez około sto lat.

²³ Turnau I. 1986, s. 417, 421.

szlafmyc trzy, cztery pary pończoch (plus jedna para wymieniona wśród rzeczy „niepowróconych”) i dwie pary gatek. Gatek było znacznie mniej niż koszul, jednak taka dysproporcja często jest widoczna w osiemnastowiecznych inwentarzach, ponieważ ta część garderoby była uważana za mało istotną i bardzo intymną, a więc przy spisывaniu rejestrów mogła być pomijana²⁴. Natomiast w inwentarzu z Golni pojawia się jedna chustka z czerwonymi brzegami, jedna szlafmyca, trzy pary starych pończoch oraz dwie koszule holenderskie. Większa liczba bielizny osobistej w „podróżnym” inwentarzu może świadczyć o stosunkowo wysokim poziomie higieny właściciela spisanych mobilów. Mógł na to też mieć wpływ, planowany dłuższy czas trwania wyjazdu.

W obu inwentarzach spisano również bieliznę stołową. W dokumencie z Siennej autor spisał tylko cztery serwety, ale według inwentarza z Golni, Konstanty Jelski miał ich bogatszy zestaw. Rejestr zawiera dwa obrusy holenderskie, dwanaście serwet, również holenderskich, „obrusów ordynaryjnych małych starych dwie sztuki” oraz sześć „serwet starych ordynaryjnych”.

Poścień oraz bielizna pościelowa były niezbędne w życiu codziennym i w podróży²⁵. W drodze Konstantemu towarzyszyło aż pięć prześcieradeł i pięć powłoczek. Połowa bielizny pościelowej została w Golniach — pięć poszewek holenderskich i pięć holenderskich „zażywanych” prześcieradeł. Z tego wynika, że bielizna pościelowa była zmieniana bardzo często, co również świadczy o wysokim poziomie higieny. Oprócz bielizny autor inwentarza spisał trzy kołdry, kapę, piernat i trzy poduszki. Dwie kołdry wymienione w wykazie z Siennej były z kuczbału²⁶ oraz atlasu, co może świadczyć o wysokim statusie społecznym właściciela. Dla porównania w przypadku szlachty zakroczymskiej, pościel z jedwabnych tkanin notowana była przede wszystkim w rejestrach osób zamożnych i pełniących urzędy²⁷. Na łóżkach układano materac (piernat), prześcieradła, kołdry obleczone w poszewki oraz poduszki wypełniane puchem. W porównaniu ze szlachtą zakroczymską Jelski dysponował relatywnie dużą liczbą elementów pościeli i bielizny pościelowej²⁸. Ozdobą jego łóżka były firanki cykartunowe²⁹ oraz zielone kitajkowe³⁰. Zasłony były nie tylko elementem dekoracji, ale zapewniały również intymność³¹.

Inwentarz z Golni zawiera najwięcej przedmiotów wyposażenia wnętrza, m.in. sześć „Portretów w Ramy oprawnych”. Niestety brak szczegółowego ich opisu, natomiast w inwentarzu dworu w Kordzikach oddanych w „trzyletnią arendowną posesję Bazylemu Guttorskiemu” odnotowano m.in. „1 obraz na płótnie malowany Pana Jezusa w ramach, 1 obraz za szkłem w ramach Pana Józefa [Jelskiego — dziada Konstantego Jelskiego]”³². Funkcje ozdobne i reprezentacyjne pełniły też lustra i zegary. Z biegiem czasu przedmioty te stały się raczej niezbędnym elementem życia codziennego niż luksusem. Tymczasem Konstanty posiadał tylko jeden „zegar z kanarkiem, popsuty”³³. Został on wymieniony jako pierwszy, na samym początku inwentarza, co może świadczyć o tym, że od razu zwrócił uwagę osoby spisującej wykaz i był uznany za przedmiot szczególnie cenny. W tej samej części pojawia się również „Klawikort czyli Fortypiano”³⁴. Niestety na podstawie jednej wzmianki o instrumencie trudno

²⁴ Drażkowska A. 2017, s. 150–151.

²⁵ Augustyniak U. 2021, s. 376.

²⁶ Kosmata tkanina wełniana.

²⁷ Por. Głowska D. 2021, s. 335.

²⁸ Por. Głowska D. 2021, s. 336.

²⁹ Czyli bawełniane.

³⁰ Kitajka — lekka, gładka tkanina jedwabna o splocie płóciennym; Kowecka E. 1984, s. 21; Tarnau I. 1999, s. 87.

³¹ Głowska D. 2021, s. 344.

³² AGAD, APiJ, sygn. 125.

³³ AGAD, APiJ, sygn. 135.

³⁴ AGAD, APiJ, sygn. 135.

wnioskować o zainteresowaniach muzycznych jego posiadacza, nie wiadomo nawet, czy on sam na nim grał, ale już samo jego posiadanie wskazuje na chęć wyróżnienia się, podkreślenia swej pozycji społecznej.

Konstanty Jelski posiadał dwa łóżka — żelazne i drewniane³⁵. W inwentarzu z Golni łóżka stanowią część majątku ruchomego, co kontrastuje z praktyką wcześniejszych czasów, kiedy do spania i siedzenia wykorzystywano ławy przybite do ściany lub podłogi, traktując je jako część nieruchomości. Przenośne łóżka często zabierano w podróż, ale w rejestrze z Siennej takowych nie odnotowano. Oprócz łóżek autor inwentarza wymienia stoliki: cztery mahoniowe (dwa małe, okrągłe i dwa z zielonym suknem), stół z „falszmarmurem” oraz komplet składający się z wycowanej kanapy wraz z siedmioma wycowanymi stołkami z kapkami³⁶. Podobny, tylko nieco większy komplet mebli „niebieskim sycem powleczonej” spisano po śmierci burgrabiego poznańskiego Franciszka Dzierżawskiego w 1790 r.³⁷ Chociaż tego rodzaju „garnitury” pod koniec XVIII w. nie były już nowością, nadal stanowiły świadectwo znacznych możliwości materialnych³⁸. Ze względu na szerzącą się modę na „angielszczyznę”, drzewo mahoniowe stawało się coraz bardziej popularne. Powszechnie uważano, że się „nie paczy i krzywi w meblach jak inne znane drzewa polskie”³⁹. Meble mahoniowe pojawiały się w rezydencjach najbogatszych arystokratów już w połowie lat siedemdziesiątych XVIII w., o czym świadczą m.in. inwentarze pałacu w Nieborowie⁴⁰. Moda ta utrzymywała się długo, gdyż nawet książę Józef Poniatowski podczas renowacji w latach 1803–1804, wyposażył „pierwszy salon Warszawy” — czyli apartamenty Pałacu pod Błachą w meble mahoniowe⁴¹. Stół z „falszmarmurem” również należał do sprzętów cennych, gdyż w warszawskich ogłoszeniach prasowych z roku 1788 meble z marmurem określano mianem „jak najnowszej mody”⁴².

Rzeczy w domu Jelskiego trzymano w szafach i kufrach. Do przechowywania naczyń, sztućców i zastawy stołowej służyła „szafa kredensowa malowana z pokostem”. W kufrach zaś umieszczano bieliznę. Jak widać, nowy typ mebli nie od razu wyparł stary, przez pewien czas oba występowały równorzędnie. Do przewożenia i przechowywania rzeczy w czasie podróży Konstanty Jelski miał dwie walizy — większą i mniejszą⁴³. W XVIII w. do przechowywania rzeczy osobistych w czasie podróży nadal używano masywnych, najczęściej drewnianych kufrów, ale kufrы podróżne już zaczęto nazywać francuskim słowem *valise*⁴⁴.

Jelski posiadał dużo misek, płaskich i głębokich talerzy, dużych i małych kielichów. Materiał tych utensyliów nie jest wskazany, co prawdopodobnie oznacza, że były to naczynia cynowe, nie zabrakło wszakże i szklanych oraz fajansowych: były to wazy, talerzyki, porcelanowe filiżanki, solniczka, stołowe szklanki, karafinki do octu i kilka butelek. Najcenniejsze były jednak naczynia i sztućce srebrne⁴⁵. Jelski miał tylko dwie pary srebrnych sztućców i jedną srebrną łyżkę do podawania⁴⁶. Wartościowe były też sztućce cynowe; tych posiadał po tuzinie łyżek, noży i widelców rogowych (tzn. oprawionych w róg). Sztućce, a zwłaszcza łyżka, były czymś osobistym, ponieważ nawet w końcu XVIII w. wciąż uważano, że każdy gość winien

³⁵ AGAD, APiJ, sygn. 135.

³⁶ Kapka — mała kapa, narzutka.

³⁷ Dumanowski J. 2006, s. 68.

³⁸ Dumanowski J. 2006, s. 67–68.

³⁹ Magier A. 1963, s. 122.

⁴⁰ Krawczyk P., Ozaist-Przybyła A. 2015, s. 253–254.

⁴¹ Soliwoda P. 2024, s. 205.

⁴² Główna D. 2017, s. 473–474.

⁴³ AGAD, APiJ, sygn. 135.

⁴⁴ Zob. Linde B. 1814, s. 131.

⁴⁵ Pośpiech A. 1992, s. 154–155.

⁴⁶ AGAD, APiJ, sygn. 135.

przynosić własne sztucce ze sobą i tylko w niektórych domach magnackich kładziono gościom noże i widelce obok talerza⁴⁷. Potwierdza to inwentarz z Siennej — Konstanty Jelski posiadał niewielki zestaw naczyń i srebrnych sztucców („na dwie persony”). Wśród cyny i sreber odnotowano też lichtarze cynowe (3 szt.) i lichtarze *Argent Platé* (2 szt.)⁴⁸ w Golniach oraz jeden lichtarz cynowy w Siennej.

Z rejestru wynika, że Jelski był miłośnikiem kawy i posiadał dużo akcesoriów do jej przygotowania i spożycia. Była to taca do podawania, piecyk do palenia, specjalne łyżeczki, imbryczki i garnki. Pijał również herbatę, o czym świadczy obecność specjalnych imbryczków do jej parzenia⁴⁹.

Oddzielnie, między rejestrem fajansu i rejestrem bydła, został umieszczony spis broni i akcesoriów z nią powiązanych. W inwentarzu z Golni wymieniono dwa pistolety (stare), husarską szablę, skórzane ładownice, skórzany pendent⁵⁰, czaprak husarski, trzy munsztuki, chomąta różnych rodzajów i pancerz stalowy⁵¹. W tym z Siennej spisano zaś tylko ozdobiony złotymi paskami pałasz.

Wśród rzeczy wyliczonych w obu spisach były również pojazdy. W wykazie z Golni na samym końcu, tuż przy rejestrze bydła i owiec, wymienia się trzy pary sań⁵². Mogły być one wykorzystywane do zwożenia drewna, siana, ale mogły również służyć do podróżowania w zimie. Odnotowano także jednego konia i jedną starą klacz. Z kolei do pojazdów paradnych należała bryczka z budą odkładaną, którą spisano w rejestrze z Siennej. Wymieniono również sześć gniadych koni i zestaw niezbędnego sprzętu: chomąta i kulbakę.

Wzmiankowano też przedmioty, które trudno przydzielić do jakiegokolwiek kategorii, a zastosowanie których nie jest jasne. Są to dwie piramidy ze szkłem: jedna cała i jedna pobita⁵³. Piramidy znajdują się w inwentarzu między mahoniowymi stolikami i stołkami z kapkami, co może wskazywać na to, że są częścią mebli, ale — ze względu na chaotyczny charakter rejestru — nie musi. Prawdopodobnie były to patery — konstrukcje ze szkła do podawania słodczy i owoców, które stały się popularne w XIX w. i mogły się znajdować na stole w momencie spisywania mobiliów.

Kolejnym interesującym przedmiotem są dwie brzytwy z futorialikiem. Wzmiankowano je jednak w inwentarzu z Golni, co wskazuje na to, że Konstanty nie zabral ich w podróż.

Do przedmiotów najbardziej cennych należy „szkatułka zielona małeńka z rubinem na 2ch złotych nóżkach z nożykiem bez 2ch kałamarzyków we złoto oprawna”⁵⁴. Zestaw do pisania listów można traktować jako ważny przedmiot osobisty. Tego rodzaju rzeczy często zdobiono zgodnie z indywidualnymi upodobaniami⁵⁵. Ta szkatułka została w rezydencji Konstantego Jelskiego w Golni, natomiast w Siennej była druga, mniej cenna⁵⁶.

Z przeanalizowanych inwentarzy ruchomości wynika, że Konstanty Jelski, podobnie jak inni przedstawiciele jego stanu, kupował przedmioty zbytku, aby zmanifestować swój status. Z drugiej zaś strony, choć brakuje nam szczegółowych danych na temat wielkości posiadanego przez niego majątku ziemskiego, wiemy, że się zapożyczał. Nabywając przedmioty zbytku,

⁴⁷ Bystron J.S. 1960, s. 417.

⁴⁸ Platerowane srebrem.

⁴⁹ AGAD, APiJ, sygn. 135.

⁵⁰ Przeglądka M. 2015, s. 15.

⁵¹ AGAD, APiJ, sygn. 135.

⁵² Justyniarska-Chojak K. 2010, s. 170.

⁵³ AGAD, APiJ, sygn. 135.

⁵⁴ AGAD, APiJ, sygn. 135.

⁵⁵ Popiołek B. 2024, s. 148.

⁵⁶ AGAD, APiJ, sygn. 135.

niekiedy nie liczono się ze swoimi możliwościami finansowymi, a niektórzy szlachcice żyli ponad stan. W długi popadali także najbogatsi ze względu na nieustanny brak gotówki oraz duże potrzeby⁵⁷. Jelski, jak się wydaje, nie był wyjątkiem. Żeby podkreślić swój status społeczny nosił drogie ubrania, dodatkowo zdobiąc je złotymi guzikami i gwiazdami orderowymi, podróżował bryczką zaprzężoną w sześć gniadych koni i jadał srebrnymi sztućcami. W swą podróż zabrał lepsze, bardziej reprezentacyjne rzeczy. Stare koldry, zużyte prześcieradła, stare serwety, stare rysie i inne wysłużone przedmioty pozostawił w Golniach. Podobnie jak cynowe sztućce, zabierając w drogę tylko dwie pary srebrnych. Podróżna garderoba składała się z odświętnych mundurów z gwiazdami orderowymi i „bogatym” choć „zużyтым” pasem słuckim. Konstanty Jelski pozostawił po sobie ogromne długi, po jego śmierci rodzeństwo musiało się zrzec sukcesji i oddać cały majątek wierzycielom, niemniej jednak za życia starał się on nie zdradzać swojego trudnego położenia. Niestety nie wiadomo, w jakim celu wyruszył w podróż, która okazała się ostatnią, da się jednak zauważyć, że chciał sprawiać wrażenie osoby zamożnej i żyjącej w dostatku.

Inwentarze pośmiertne Jelskiego są także świadectwem przemian zachodzących w XVIII w. w zakresie zagospodarowania przestrzeni mieszkalnej. W domach szlacheckich zaczęło pojawiać się wtedy coraz więcej mebli nowego typu. Kanapy i krzesła wypierały ławy, a kredensy i szafki kufrы i skrzynie. Oczywiście brak ław, skrzyń i kufrów w inwentarzu nie oznacza, że nie było ich we dworze, często traktowano je bowiem jako część mienia nieruchomego⁵⁸. Pustawe wcześniej wnętrza stopniowo wypełniają się coraz liczniejszymi oraz wyspecjalizowanymi meblami⁵⁹. Rezydencja Konstantego Jelskiego pod tym względem była wyposażona zgodnie z najnowszą modą. W XVIII w. coraz większą popularność zdobywały również naczynia fajansowe, porcelanowe oraz szklane⁶⁰ i Jelski — zgodnie z tymi tendencjami — faktycznie posiadał takowych znaczną liczbę, chociaż w jego gospodarstwie domowym nadal dominowały utensylia cynowe.

Prezentowane inwentarze dają pewien wgląd w kulturę materialną lokalnej elity dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, do której Konstanty Jelski, poprzez swoją działalność polityczną i wojskową, niewątpliwie należał. Z tego też względu zasługują na wydanie. Edycję dokumentów przygotowano zgodnie z „Instrukcją wydawniczą dla źródeł historycznych od XVI w. do połowy XIX w.” autorstwa Kazimierza Lepszego⁶¹. Uwspółcześiono ortografię i interpunkcję oraz zmodernizowano pisownię z zastosowaniem pewnych odstępstw, w ślad za wydawcami tekstów staropolskich. Dla zachowania ciągłości tekstu i ułatwienia lektury zdecydowano się pominąć w edycji późniejsze noty potwierdzające przedłożenie dokumentów w sądach i urzędach oraz zapiski dorsalne.

ANEKS ŹRÓDŁOWY

Regestr ruchomości wszelkiej po śmierci JW. Konstantego Jelskiego generał majora
byłych wojsk litewskich pozostałej w Golniach
AGAD, APiJ, sygn. 135, s. 1–7

[s. 1] Zegar z kanarkiem popsuty 1

Portretów w ramy oprawnych 6

Szkatułeczka zielona maleńka z rubinem na 4ch złotych nóżkach z nożykiem bez 2ch kałamarzyków we złoto oprawna 1

⁵⁷ Popiołek B. 2024, s. 80.

⁵⁸ Dumanowski J. 2006, s. 50.

⁵⁹ Dumanowski J. 2006, s. 68.

⁶⁰ Bystron J.S. 1960, s. 415–417; Dumanowski J. 2006, s. 269–271, 274.

⁶¹ Instrukcja. 1953.

Klawikord, czyli fortepiano 1
Stolików mahoniowych z suknem zielonym 2
Stolików małych okrągłych mahoniowych 2
Piramida ze szkłem cała, a druga pobita 2
Stołków z kapkami wycywanych 7
Kanapa także wycywana 1
Szafa kredensowa malowana z pokostem 1
Szafa czarna 1
Stolik mały okrągły malowany 1
Łóżko żelazne 1
Firanki do tego łóżka cyckartunowe 1
Łóżko drewniane okute 1
Kołdra stara obszyta prześcieradłem 1
Firanki kitajczanej zielonej półka 1
Kiereja niedźwiadkowa powlekana suknem zielonym 1
Rysie stare bez sukna 1
Kurtka z orderem granatowa 1
Czujka ratynowa w cynki 1
/s. 2/ Dozurka szara stara 1
Kaftanik flanelowy stary 1
Spodnie atlasowe czarne nowe 1
Czapka z barana siwego 1
Prześcieradeł holenderskich zażywanych 5
Poszewek holenderskich sztuk 5
Koszul holenderskich sztuk 2
Chustka biała z czerwonymi brzegami 1
Płócienna Moskiewskiego w kratki 8 łokci
Szlafmyca 1
Brzytew z futorialikiem sztuk 2
Guzików roboty szmuklerskiej ze złota cefkowego sztuk 35
Guzików szklanych karmazynowych sztuk 18
Gwiazd orderowych sztuk 2
Pończoch starych par 3
Obrusów holenderskich 2
Serwet holenderskich sztuk 12
Obrusów ordynaryjnych małych starych szt. 2
Serwet starych ordynaryjnych sztuk 6
Kufer skórą obity 1

Fajans

Waz fajansowych z platami nowych 2
Waz okrągłych starych 2
Półmisków 6
Salatjerek podługowatych 6
/s. 3/ Nakrywek do salaterek 5
Płata duża 1
Sosjerka 1
Solniczek sztuk 2

Talerzyków maleńkich sztuk 3
Talerzy głębokich sztuk 5
Talerzy płaskich sztuk 21
Lichtarzy argent platé par 2
Lichtarzy cynowych sztuk 3
Szczypce 1
Waza cynowa stara 1
Łyżka srebrna do podawania 1
Łyżka cynowa do podawania 1
Łyżek cynowych do jedzenia sztuk 12
Nożów rogowych 12
Widelców takichż sztuk 12
Taca do kawy 1
Piecyk do palenia kawy 1
Imbryczków blaszanych 2
Imbryczek kamienny 1
Imbryczek do herbaty 1
Filiżanek porcelanowych par 4
Butelek białych sztuk 7
Butelek mniejszych białych sztuk 6
Karafinek do octu 4
/s. 4/ Kielichów dużych 2
Kielichów stołowych małych sztuk 13
Szklanek stołowych 7
Butelek zielonych 24
Flasz półgarncowych zielonych 4
Rondlów sztuk 4
Kociołek z nakrywką 1
Moździerz mosiężny 1
Durszlak blaszany 1
Siekacz 1
Trynożków 3
Rożen 1

Kołpak dla Kozaka pąsowy 1
Czaprak stukarski stary 1
Frak lokajski ciemno szary 1
Kurtka furmanka ciemno szara 1
Pistoletów starych sztuk 2
Ładownica skurzana z sztukami połączanymi 1
Szabla huzarska 1
Skurzanych kieszeń huzarskich 2
Ładownica skurzana 1
Pendent skurzany 1
Olstra 2
Munsztuków z rzemienia starych 3
Frenzel z rzemieniem 1
/s. 5/ Ryngortów 4

Munsztuków żelaznych popsutych sztuk 4
Chomąt z nabiedrykami sztuk 4
Chomętów bez nabiedryków sztuk 2
Chomąt prosty stary 1
Pułsagana miedzianego sztuka 1
Dzwonek małeńki 1
Kocioł z nakrywą i czapką 1
Guń starych 3
Liwar stary 1
Blacha do pieca 1
Pancerz stalowy mający sztuk siedem w sobie 1
Kulbaka bez posłisk i strzemion z mitukiem 1
Sklut nowy 1
Pił podłużnych 2
Piła poprzeczna 1

Koń stary gniady 1
Klacz siwa stara 1

Bydło

Buhaj stary 1
Buhaj młody 1
Krów z cielętami 4
Krów jałowych sztuk 7
Przedojek 4
Cieluszek trzyletnich 4
Cieluszek dwuletnich 3
Byczków dwuletnich 3
[s. 6] Wół siwy stary 1

Owce

Markaczków 2
Owiec sztuk 36

Kiernoz 1
Macior 2
Wieprzów 4
Poćwiników 5

W Zykowiczach

Kocioł z nakrywą i czapką 1
Stolik z fałszmarmurem 1

Takowy Regestr wedle Dekretu w Golniach zapadłego komportując podpisuję

F. Jelski

Sanie kute 1
Sanie małe pojedynkowe 1
Sanie łubiane 1

Regest garderoby śp. Konstantego Jelskiego w dobrach Siennej sporządzony w roku 1799,
miesiąca Oktobra dwudziestego wtórego dnia po jego śmierci
AGAD, APiJ, sygn. 135, s. 9–10

[s. 9] Mundur guberski, żupan atłasowy, kontusz sukienny z gwiazdą, par 2
Mundur powiatu grodzieńskiego, żupan atłasowy, kontusz sukienny z gwiazdą srebrną, para 1
Taratka granatowa, galonowana, z potrzebami złotymi, sukienna, gredyturą podszyta, z gwiazdą 1
Żupan materialny, stary, w paski, błękitny i czarny 1
Żupanów białych, dymowych 2
Taratka kolorowa, dymowa, z podszewką błękitną, materialną, stara 1
Szlafrok dymowy biały 1
Pas zużywany, słucki, bogaty 1
Surdut sukienny 1
Płaszcz biały sukienny 1
Butów żółtych, para 1
Spodnie nekinowe 1
Pałasz z felerechem, z paskami złotymi 1

Rzeczy na nieboszczyka, włożone i niepowrócone:

Taratka granatowa, sukienna, stara 1
Pas różowy, ze szlaczkiem, stary 1
Spodnie rękawowe 1
Czapka z czarnym barankiem 1
Stążka orderowa i gwiazda
Koszula z chustką na szyję
Pończoch para jedna

Bielizna

Koszul 10
Prześcieradeł 5
Ręczników 3
Serwet 4
Nawleczek 5
Szlafmuc 3
Gatek 2
Pończoch par 4

Pościele

Piernat 1
Kołdra atłasowa 1
Kołdra kuczbajowa 1
Kapa pikowa 1
Poduszek 3
Waliza duża i mniejsza dwie

[s. 10] Dalszy regestr Rzeczy S.P.

Szkatułka z papierami, opieczetowana pieczęciami eksdywizorskimi jedna.
Koni, gniado strokatych sześć 6
Chomętów bez mosiądzu z kantarkami, cztery 1
Kulbaka 1

Bryczka z budą odkładaną 1
Sztućców srebrnych par dwie 2
Łyżek do kawy dwie 2
Filiżanek para 1
Salaterka cynowa 1
Talerzy fajansowych 2
Lichtarz cynowy 1
Cukiernica blaszana 1
Garniturów do kawy 4
Rondelek 1
Imbryczek blaszany 1
Szczypce 1

Takowy registr jako świadek spisanych w nim zeszłego J.W. Generała Jelskiego rzeczy dla wiary podpisuję Datum w Siennej 1799 octobra [X] 26 dnia.

Michał Korybut Daszkiewicz, pisarz ziemski trocki

Ten registr wydanych w całości W.W. Bułharowskiemu po [...] zeszłym J.W. S.P. Konstantym Jelskim, Generał Majorze Wojsk Litewskich, pozostałych w dobrach Siennej rzeczy, własną ręką podpisuję. Datum r. 1799, octobra [X] 26 dnia.

Adam Beł. Obuchowicz.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

AGAD [Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie], APIJ [Archiwum Prozorów i Jelskich], sygn. 49, 125, 127, 135.

Źródła i opracowania publikowane

Augustyniak Urszula. 2021. *Mieszkańcy Rzeczypospolitej w podróży — ludzie a rzeczy w XVI–XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 69, 3, s. 373–383.

Boniecki Adam. 1906. *Herbarz polski*, 9, Warszawa.

Bystron Jan Stanisław. 1960. *Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Wiek XVI–XVIII*, Warszawa.

Chłudowiecki L. 1894. *Spis uczestników Powstania Kościuszkowskiego 1794 roku poprzedzony poglądem historycznym na przyczyny upadku Polski oraz krótką historią powstania Kościuszkowskiego z dodaniem życiorysów osób wybitne zajmujące stanowisko*, Poznań.

Drązkowska Anna. 2008. *Odzież grobowa w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Toruń.

Drązkowska Anna. 2017. *Historia bielizny od XIV do końca XIX wieku*, Toruń.

Dumanowski Jarosław. 2006. *Świat rzeczy szlachty wielkopolskiej w XVIII wieku*, Toruń.

Gloger Zygmunt. 1905. *Opisy majątkowe (inwentarze) na Litwie w XVI. wieku, [w:] Z wieku Mikołaja Reja. Księga jubileuszowa 1505–1905*, Warszawa, s. 72–77.

Główka Dariusz. 2017. *Ogłoszenia w prasie warszawskiej doby stanisławowskiej — świadectwo recepcji zachodnich wzorców konsumpcji*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 65, 4, s. 471–493.

Główka Dariusz. 2021. *Szlachcic w domu. Wystrój i wyposażenie siedzib szlacheckich w ziemi zakroczymskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 69, 3, s. 321–347.

- Justyniarska-Chojak Katarzyna. 2010. *Testamenty i inwentarze pośmiertne z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI–XVIII wiek)*, Kielce.
- Kowicka Elżbieta. 1984. *W salonie i kuchni. Opowieść o kulturze materialnej pałaców i dworów polskich w XIX w.*, Warszawa.
- Krawczyk Paweł, Ozaist-Przybyła Anna. 2015. Mahoniowe klasyczne meble warszawskie w zbiorach Nieborowa [w:] *Nieborów i Arkadia — 70 lat Muzeum: księga pamiątkowa*, red. A. Morawińska, s. 252–265.
- Linde Samuel Bogumił. 1814. *Słownik języka polskiego*, 6, Warszawa.
- Magier Antoni. 1963. *Estetyka miasta stołecznego Warszawy*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Możdżeń Julia. 2011. *Mundury wojewódzkie a renesans polskiego stroju narodowego*, „Sensus Historiae: studia interdyscyplinarne”, 3, s. 11–31.
- Ostrowski J. 2016. *Mundury cywilne w Polsce w XVIII–XIX w. ze studiów nad dawnym strojem, obyczajem i sztuką portretową*, „Kronika Zamkowa — Roczniki”, 69, 3, s. 241–309.
- Popiołek Bożena. 2024. *Z poczucia piękna, z potrzeby posiadania. Kobiety świat rzeczy w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, Warszawa.
- Pośpiech Andrzej. 1992. *Srebrna łyżka — próbnik szlacheckiej zamożności? (Przykład Wielkopolski XVII wieku)*, [w:] *Nędza i dostatek na ziemiach polskich od średniowiecza po XX wiek*, red. J. Sztetyło, Warszawa, s. 151–162.
- Przegiętka Marcin. 2015. *Przedmioty niezwykle i typowe w osiemnastowiecznych spisach mobiliów. Inwentarz ruchomości podkomorzego wschowskiego Ignacego Nieżyehowskiego*, „Historia i Polityka”, 6, s. 9–24.
- Urzednicy. 2003. *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, 4, *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie. XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa.
- Rostworowski Emanuel. 1964–1965. *Konstanty Jelski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, 11, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 154–155.
- Šepelev Leonid Efimovič. 1991. *Tituly, mundiry i ordena Rossijskoj imperii*, Leningrad.
- Turnau Irena. 1967. *Odzież mieszczaństwa warszawskiego w XVIII w.*, Warszawa.
- Turnau Irena. 1986. *Rozwój ubioru narodowego od około 1530 do 1795 roku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 34, 3, s. 413–423.
- Turnau Irena. 1999. *Słownik ubiorów: tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa.
- Wolański Adam. 1924. *Wojna polsko-rosyjska 1792 r.*, Poznań.

Opracowania niepublikowane

- Zawadzki Jarosław. [b.r.]. Wstęp do inwentarza Archiwum Prozorów i Jelskich, dostępny w Pracowni Naukowej Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie.